LIBRARY AND LIBRARIAN IN THE NOVEL *LUMINA CE SE STINGE... [=THE FAILING LIGHT...]* BY MIRCEA ELIADE

Mădălina LEFTER,
PhD student. Doctoral School in Letters. University of Bucharest

Abstract: In this paper we propose an analysis of the librarian's figure and of the library space, as they emerge from one of Mircea Eliade's novels, "Lumina ce se stinge..." [=The Failing Light...], published in 1934. The topic is a part of a wider research, considering the libraries and the librarians in fiction, as elements of the cultural memory. On the following, we analyse the peculiarities of Eliade's imaginary library and his fictional librarian, taking into account the writer's habit of giving his characters, in addition to symbolic and mythical dimensions, consistent autobiographical features. Although Eliade's "Lumina ce se stinge..." is not a favourite novel of the Romanian critics, the work is relevant in our attempt, as it proposes an interesting variant of an imaginary library and a mysterious portrait of a librarian, as special elements of cultural memory. They enrich the series of librarians in fiction, universally known, as well as their huge creators, Jorge Luis Borges, Umberto Eco or Elias Canetti. As we are about to notice, Eliade`s variants are different from those "standardized" by the influential writers of the following decades, both through philosophical and symbolic consistency of the character, and by its epic becoming.

Keywords: cultural memory, imaginary library, librarians in fiction, mysterious librarian Mircea Eliade, fantastic literature, The Failing Light, Lumina ce se stinge

Biblioteci imaginare – topos-uri ale memoriei culturale

Dacă în realitate, bibliotecile sunt instituții care prezervă memoria culturală, în literatură, se dovedesc spații sacre ale destăinuirii culturale, în sensul amintirii colective, al percepțiilor individuale, al unor mărturisiri sensibile despre Ființă. O analiză a reprezentărilor bibliotecilor și ale bibliotecarilor în literatură însuflețește, practic, un discurs asupra modului în care scriitorii s-au raportat de-a lungul timpului la memoria culturală. În cercetările biblioteconomice românești subiectul nu este încă abordat. În ultimii ani însă, numeroase studii interdisciplinare din Europa și Statele Unite semnalează și prezența bibliotecilor și a bibliotecarilor în manifestări artistice variate, ca elemente definitorii ale memoriei în literatură, cinematografie și artele plastice. Coordonatele științifice sunt fundamentate de studiile publicate de Jan și Aleida Assmann, în anii `90-2000. Cei doi cercetători germani continuă și aprofundează studiile lui Maurice Halbwachs, legate de *memoria colectivă* din 1950 și teoretizează, la rândul lor, *memoria culturală*, subordonată celei *colective* în două lucrări de referință ale antropologiei culturale astăzi: *Memoria culturală: scriere, amintire și identitate politică în marile culturi antice (2007)*[1] și *Cultural*

[1] ASSMANN, Ian. *Memoria culturală: scriere, amintire și identitate politică în marile culturi antice*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2013. 349 p.

Memory and Western Civilization. Functions, Media Archives (2011)[2]. Aceasta din urmă analizează și imaginea unor biblioteci, ca *toposuri* ale memoriei culturale, cu exemple din manifestări literare de limbă germană.

Salutar analizei noastre este și studiul profesorului și cercetătorului Grațiela Benga, care dedică bibliotecilor reale și imaginare din viața lui Mircea Eliade pagini consistente din studiul *Traversarea Cercului: centralitate, inițiere, mit în opera lui Mircea Eliade*[3]. Studiul domniei sale este un semnal că o cercetare care să includă și alte creații românești, racordate la climatul cultural internațional și la conceptele moderne de memorie colectivă și culturală, este necesar științelor filologice astăzi. Considerăm că deslușirea imaginii bibliotecilor din literatura română adaugă înțelesuri noi acestor *topos-uri* ale memoriei universale. Reprezentările literare completează și potențează în sens creativ și adevărul istoric al bibliotecilor noastre, îl încarcă de semnificațiile pe care le dau scriitorii, ca cititori de elită și mesageri ai culturii scrise în memoria umanității.

Ipoteză

În cazul lui Mircea Eliade, momentul biografic marcant, intimitatea se desfășoară în proximitatea cărții, în apropierea sau în spațiul propriu-zis al bibliotecilor, și așa cum conceptele majore ale savantului legate de *sacru* și *profan*, de *timp* și *spațiu sacre* sunt transpuse literar în manifestările în proză, bibliotecile, bibliotecarii, cărțile, anticarii nu fac excepție. Devin elemente simbolice, care participă activ la epicul mitizat, declanșează și potențează imaginarul în literatura fantastică a scriitorului. Ne putem referi aici la proze precum *Secretul doctorului Honigbe*ger și *Nopți la Serampore*, din 1940, dar și la romanul experiențial, *Lumina ce se stinge...* . De fapt, reprezentările literare ale bibliotecilor și ale bibliofililor sunt, pentru scriitorul Mircea Eliade, mijloace prin care savantul Mircea Eliade își explică și își îmbracă artistic marile concepte strâns legate de memoria culturală: *mit, spațiu sacru/profan, timp sacru/profan, Centru, coincidența contrariilor*. Considerăm că tocmai această particularitate eliadescă este cea care face o diferența fină, dar importantă între spațiile preferate de orientalist pentru *ieșirea din timp* și reprezentările labirintice ulterioare, *standardizate* în literatură de Jorge Luis Borges și Umberto Eco. Până la un anumit moment al devenirii sale, personajul lui Eliade, bibliotecarul Cesare, anticipează nașterea lui Peter Kien, sinologul imaginat de Elias Canneti, în romanul de referință „Orbirea" din 1935.

Aducem în atenție aici romanul *Lumina ce se stinge...*, scris între 1930 și 1931, în perioada indiană a lui Mircea Eliade și publicat în 1934, pentru că este relevant temei. Ne propune un moment literar în care o bibliotecă arde și o versiune de bibliotecar, prins într-o

[2] ASSMANN, Aleida. *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*. New York. Cambridge University Press. 2011. 410 p.

[3] BENGA, Grațiela. *Traversarea Cercului. Centralitate, inițiere, mit în opera lui Mircea Eliade.* Timișoara. Editura Hestia, 2006, p. 6-41.

călătorie interesantă. Mircea Eliade nu consideră romanul vreo reușită literară. Dimpotrivă. [4] Puținele referiri critice la acest roman pot fi datorate și atitudinii prea puțin condescendente a autorului, care, practic, își nedreptățește propria lucrare.

Metodă de cercetare

De aceea, nu intenționăm să restituim acestui roman valoarea literară, estetică, nu reiterăm o critică a textului, în speranța obținerii unui rezultat diferit la sfârșitul analizei. Considerăm însă că o hermeneutică a lucrării din perspectiva *imaginii bibliotecii și a bibliotecarului* său este utilă pentru înțelegerea rosturilor pe care Mircea Eliade le conferă acestor *toposuri* ale memoriei culturale.

Discuția asupra *imaginii* impune astăzi definirea *imagologiei* ca disciplină relativ nouă, despre care se vorbește în mediile universitare euro-americane, începând cu a doua jumătate a secolului XX iar Mircea Eliade este unul dintre fondatorii teoretici ai aceste discipline. În lucrarea *Imagini și simboluri* din 1952, savantul vorbește despre *imagine* ca despre *un fascicul* de semnificații, nu despre o singură reflexie a realității. În concepția lui Eliade, imaginea este plurivalentă, pentru că poate conține mai multe simboluri și mai multe planuri de referință. Fațetele imaginii răspund diferit, în funcție de cel care le cercetează și „ține numai de omul modern, am spune, să redeștepte acest inestimabil tezaur de imagini pe care îl poartă cu sine" [5]. Înțelegem așadar că *imaginea* intră în memoria culturală, ea se sustrage timpului istoric, păstrându-i acestuia din urmă reflexiile. „Imaginația imită modele exemplare – Imaginile – le reproduce, le reactualizează, le repetă la nesfârșit. A avea imaginație înseamnă a vedea lumea în totalitatea ei; căci puterea și menirea imaginilor constau în faptul că arată tot ce rămâne refractar conceptului"[6], explică Mircea Eliade.

De-altfel, modul în care Mircea Eliade își subordonează literatura ideilor filozofice și conceptelor pe care și-a clădit opera științifică este o temă în sine, pentru care s-au cheltuit energii enorme în critica literară. Însă reprezentările bibliotecilor și ale bibliofililor imaginați de scriitorul Eliade au un puternic filon autobiografic, pe care merită să îl amintim aici, măcar, pentru că, în *Lumina ce se stinge*..., ele devin elemente de referință, care aprind vederii un anumit *spațiu sacru*.

De asemenea, o privire comparativă a bibliofililor imaginați de Mircea Eliade, Elias Canneti, Jorge Luis Borges și Umberto Eco este posibilă și interesantă la nivelul semnificațiilor lor în cadrul operelor.

Subiectul

[4] ELIADE, Mircea. *Încercarea labirintului*; trad. și note de Doina Cornea. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1990. 166 p.

[5] *Idem. Imagini și simboluri: eseu despre simbolismul magico-religios*; pref. de Georges Dumézil; trad. din franceză de Alexandra Beldescu. București: Editura Humanitas, 2019, p. 63.

[6] *Ibidem*.

Povestea romanului ar fi, în aparență, simplă, dacă parcursul epic nu ar fi atât de fragmentat de monologuri interioare, uneori motone, dificil de ordonat cumva, într-o ordine a întâmplărilor. Acțiunea începe aproape limpede, cu indicii auctoriale deloc discrete, devoalând că ceva urmează a se petreace în vechea bibliotecă ducală, devenită publică, dintr-un oraș fără nume. Cuprins în febra traducerii unui manuscris, un bibliotecar erudit, dar puțin sociabil, Cesare, este surprins în noapte de un incendiu, care mistuie edificiul. Într-o succesiune rapidă de momente, bibliotecarul înțelege că sursa flăcărilor se află undeva, în biroul directorului bibliotecii, unde are loc un ritual ocult, săvârșit de personaje stranii, insuficient portretizate: un misterios Manuel, dr. Weinrich - directorul și Melania, asistenta acestuia. Fără vreo idee despre ritualul misterios, Cesare reușește să o salveze pe Melania, de care nu știe dacă este îndrăgostit sau nu, însă flăcările îi provoacă biliotecarului o oribre lentă și sigură. Perpectiva orbirii și întrebările obsesive legate de circumstanțele incendiului care distruge biblioteca, spaima de locuitorii orașului, în ochii cărora bibliotecarul, până atunci anonim, devine peste noapte erou, îl tulbură și îl fac pe Cezar să plece din oraș, cu trenul, într-o călătorie inițiatică. Totul se derulează într-un șir de revelații și deznădejdi, întrebări legate de propria existență, amintiri din studenție, cu apariția unor personaje vag conturate, străbătută însă de spaima orbirii definitive și de neputința dezlegării misterului incendiului din bibliotecă. Romanul se sfârșește cu o Melanie muribundă, pe patul de spital, cu bibliotecarul internat într-un sanatoriu de boli mintale și cu sinuciderea enigmaticului Manuel, moarte pe care Cesare și-o asumă, sacrificial, în fraza de încheiere a „am ucis pe fratele meu..”[7].

Un roman-laborator

Romanul acesta este poate cel mai puțin iubit dintre prozele eliadești. Mircea Handoca îl omite pur și simplu din lucrarea biobibliografică *Viața lui Mircea Eliade*; Eugen Simion îl consideră un roman nereușit în lucrarea *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*; autorul însuși îi mărturisește lui Claude-Henri Roquet, ani mai târziu, că este *de necitit*, pentru că, de fapt, nu a putut să-l recitească. Critica literară în general face extrem de puține referiri la *Lumina ce se stinge*..., menționând mai degrabă romanul ca fiind un experiment pentru tehnici narative și un incubator de idei utile construcțiilor epice ulterioare.

Lucrării îi sunt reproșate erorile de structură, limbajul, pe alocuri încărcat de prețiozitate, neverosimil, ruperile de logică în parcursul epic și în evoluția unor personaje. La momentul publicării, puține voci din epocă au apreciat această proză, însă foaia liminară a primului volum din manuscrisul existent în Departamentul Colecții Speciale al Bibliotecii Naționale a României poartă următoarea dedicație olografă: „Lui Mircea Vulcănescu, acest manuscris care îi place atât de mult. Bucuria lui Mircea Eliade. mai, 1934”[8]. Este o variantă trecută pe curat a romanului, nu cea trimisă de la Calcutta spre publicarea în foileton la București, în *Cuvântul*, în 1931. La momentul respectiv, Constantin Noica, Ion Biberi și Mircea Vulcănescu au sărit în apărarea lucrării, considerând că este primul roman de aventuri spirituale din literatura noastră. Și Eugen Simion recunoaște, de altfel, că în această

[7] ELIADE, Mircea. *Lumina ce se stinge*. Vol 2. București: Casa Editorială Odeon, 1991, p.116.

[8] *Idem*. *Lumina ce se stinge.* Vol. 1. Ms. 10706.

proză Mircea Eliade „încearcă o tehnică nouă și pune un număr de probleme ce nu-l vor părăsi niciodată.”[9]

Romanul, considerat joycian de către puținii săi exegeți și de către autorul însuși, este însă relevant cercetării noastre, pentru că aici, spre deosebire de celelalte proze ale sale, Eliade alătură biblioteca de bibliotecar în aceeași unitate narativă, potențându-se reciproc la nivelul imaginii. Prezența bibliotecarului este cea care înlesnește evenimentul magic și este motivul pentru care cele două reprezentări *bibliotecă-bibliotecar* nu pot fi tratate separat, în primele pagini ale romanului.

În afara conceptelor științifice fundamentale ale savantului Mircea Eliade, legate de *spațiul și timpul sacre*, apărătoare ale unui *Centru* al cunoașterii, de paradoxul *coincidenței contrariilor,* care permit *camuflarea sacrului în profan,* elemente cărora le va dedica cea mai mare parte a operei sale literare, vom identifica în acest roman și forța expresivității bibliotecii, în reprezentarea sa ca obiect sacrificial. Biblioteca din „Lumina ce se stinge...” arde, pentru a prilejui bibliotecarului său, personaj principal al romanului, ieșirea din spațiul fizic și călătoria spre sine. De-altfel, tot ceea ce se întâmplă bibliotecarului, cu nume rezonant și într-o istorie a biblioclastiei (Cesare amintind de numele Împăratului roman, bănuit că ar fi pricinuit arderea Bibliotecii din Alexandria), are legătură cu inițierea și încercarea de a înțelege un ritual, un eveniment magic, petrecut în biblioteca publică a orașului său nenumit, într-un timp neprecizat.

Desfășurarea unui mit este atemporală, avea să explice savantul Eliade ani mai târziu: „mitul îl desprinde pe om din timpul lui individual, cronologic, istoric, proiectându-l, cel puțin simbolic, în Marele Timp, într-un moment paradoxal, pentru că este lipsit de durată (...) ”[10]. Eroul orcărei călătorii inițiatice iese din timpul fizic, trebuie să treacă printr-o poartă, un fel de obstacol, eveniment care are loc prin voința ființei umane de abolire a timpului. Așa se va întâmpla și lui Zerlendi, din *Secretul doctorului Honigberger,* personajelor din *Nopți la Serampore*, dar, mai întâi, s-a întâmplat lui Cesare, bibliotecarul care orbește, în *Lumina ce se stinge...*

Bibliotecă și bibliotecar în imaginarul eliadesc

Edificiul imaginar, spațiu ideal pentru oricare cercetător, are arhitectura impunătoare, pe care Eliade o va păstra și pentru biblioteca lui Zerlendi, din *Secretul doctorului Honigberger*, ani mai târziu, dar are și elementele *Bibliotecii Maharajahului*, în care de-altfel Eliade începe să scrie romanul, în 1930. Autorul vorbește despre cea mai valoroasă bibliotecă a orașului, organizată în „palatul unui duce obsedat, către sfârșitul vieții, de

[9] SIMION, George. *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*. Bucureşti: Univers Enciclopedic Gold, p. 114.

[10] ELIADE, Mircea. *Imagini și simboluri: eseu despre simbolismul magico-religios*; *Loc.cit.*

conspiratori”[11] și donată comunității, care îl celebrează ca pe un Meccena. Aflăm apoi că sala de lectură fuesese inaugurată cu două veacuri în urmă de acest duce spân, Emmanuele. „Întunecată și rece, cu mireasmă de oleandri străbătând pânza prafului, biblioteca adăpostea, alături de tipăriturile timpului, vrafuri de dosare, colecții de scrisori, hârtii pecetluite. Portretele în ulei insipide și flatante, se păstrau din prestigiu.”[12] Scriitorul decorează spațiile bibliotecii cu palmieri în glastre și leandri pitici, zăriți și prin ferestrele care dau în grădină, aidoma cu cele pe care le-a vazut în India și pe care le vom afla descrise în volumele sale de memorialistică. (Cu excepția bibliotecilor vizitate în Italia, toate celelalalte vor apărea evocate în simbioză cu lumea vegetală în mijlocul căreia i s-au arătat studentului Eliade).

Despre bibliotecar aflăm că este un erudit puțin sociabil, educat la L’École des Chartres, celebră în Europa începutului de secol, pregătind specialiști în paleografie. Aidoma savantului său creator, care în copilărie își alcătuiește catalogul bibliotecii personale și care, în studenția indiană, realizează indexul uneia dintre cele mai importante lucrări de indianistică, semnată de Surendranath Dasgupta, Cesare apare îndrăgostit de ordonarea colecțiilor de documente rare. Figură placidă, personaj ascetic, Cesare descoperă un manuscris grecesc al lui Johannes Scholasticus și trăiește exclusiv pentru studiul literelor. Nu consideră că trebuie să scrie ceva, ci doar să traducă, să dezvăluie semnificațiile textelor vechi. În primele pagini, îi aflăm spiritul conservator, netulburat de „tineri care tăinuiesc explozii și zei” [13], este refractar acțiunii colective, considerând bolnăvicios interesul pentru obiectivele celorlalți. În pacea bibliotecii ducale, personajul are trăsăturile clare și netede ale unui incubator de informație pe care nu consideră că trebuie să o împărtășească. Este convins că „doar neuroticii își doresc o libertate care în realitate nu există”[14], trăiește lipsit de frenezie. Realitatea cotidiană nu îi declanșează curiozități, „atasându-se mai degrabă de plante decât de statui sau de femei”, notează scriitorul, alăturat rândurilor dedicate unui palmier, „inimitabil obiect de meditație”, mostră a regnului vegetal, „odihnitor suport al dialecticei”.[15]

Scriitorul impregnează însă primelor pagini misterul faptelor ce urmează să tulbure liniștea bibliotecii. Întrebarea bizară a cititorului matinal, adresată unui portar perplex, Julius, pregătește cititorul pentru faptul neobișnuit: „Și știi bine că nimic nu s-a schimbat în bibliotecă?”[16] Detalii de arhitectură potențează fiorul pe care îl provoacă singura ușă a edificiului, *masivă și ferecată*, delimitînd cu duritatea unui zid spațiul realității urbane de cel, sacru, în care au să se petreacă lucruri fantastice. Eliade marchează hotarul dintre două lumi, sugerând că ușa bibliotecii nu se deschide decât inițiaților într-un labirint. Grațiela Benga consideră că scriitorul ar fi materializat obsesia ducelui „într-o formă domesticită a

[11] I*dem. Lumina ce se stinge...*Vol. 1. București: Casa Editorială Odeon, 1991, p. 8.

[12] *Ibidem,* p. 9.

[13] *Ibidem.*

[14] *Ibidem.*

[15]*Ibidem,* p. 9-20.

[16] *Ibidem,* p. 7.

labirintului lui Minos – spațiu tentacular care trebuie să ascundă, dar, pe de-altă parte, să piardă un posibil intrus. Un conspirator. Este toposul interzis oricărei tentative de intruziune profană; toposul sacralizat, atâta timp cât alcătuiește o ordine proprie."[17].

Pentru savantul Eliade, „*spațiul sacru* aparține unei geografii a mitului sau este cel construit ritualic și este singurul real pentru lumea arhaică, deoarece el povestește despre manifestările adevăratei realități, *sacrul.* [18] Ideea de bibliotecă-labirint va fi explicată mai târziu de Eliade, în strânsă legătură cu drumul inițiatic spre *Centru*. Eliade conferă termenului o accepțiune simbolică, referindu-se și la mijlocul unui spațiu sacru: poate fi universul, ideea de cămin al credinței, poate fi sinele oricărei ființe umane. Eliade explică și faptul că este locul/starea către care tinde, chiar inconștient, orice făptură umană. Propriul Centru oferă omului „realitatea integrală, sacralitatea. Această dorință adânc înrădăcinată în om de a se găsi în chiar inima realului, în Centrul Lumii, acolo unde se realizează comunicarea cu Cerul"[19]. Călătoria spre *Centru* nu este lipsită de obstacole, este una inițiatică și revelează o aspirație către care tinde spiritul reflexiv. Eliade leagă conceptual ideea *Centrului* de cea de *Labirint*, care devine protecția sa magică. În dialogurile cu scriitorul Claude-Henri Rocquet, Eliade explică: „Labirintul este apărarea magică a unui centru, a unei bogății, a unui înțeles. Pătrunderea în el poate fi rezultatul inițiatic, după cum se vede în cultul lui Tezeu. Acest simbolism este modelul orcărei existențe care, trecând prin numeroae încercări, înaintează spre propriul său centru, spre sine însuși."[20]

Misterul literelor

Este interesantă claritatea primelor pagini ale manuscrisului existent la Biblioteca Națională a României. Cel mai puternic, cel mai tensionat moment al romanului se află aşternut într-o acurateţe încântătoare. Nu sunt ştersături, nu sunt corecturi. Rândurile sunt ordonate, literele, lizibile şi spaţiile, egale. Sunt 60-70 de foi ale volumului întâi, aerisite, ca și cum lui Eliade i-ar fi fost foarte limpede geografia acestui topos, acest spațiu sacru în care are loc incendiul sacrificial. Apoi, apar cuvinte înlocuite, ezitări. De la fila 160 încolo, corecturile se înmulțesc, scrisul devine inegal. Pare că personajul, bibliotecarul, ieşind din spațiul său intim, din *mansarda* originară a existenței sale, ar împrumuta autorului său ceva din neliniștile sale. Titlurile lucrărilor la care lucrează Cesare sunt subliniate la fiecare apariție în text, ca și cum autorul a dorit să înlăture posibilitatea oricărei eventuale greșeli la momentul dactilografierii și apoi al tipăririi romanului. Un alt indiciu interesant pe care îl oferă manuscrisul este că, deși personajul pleacă în călătoria inițiatică, acea călătorie spre *Centru*, spre *Lumina* lăuntrică a ființei sale, fără ca biblioteca să mai apară activ în narațiune, numele lui Cesare apare în text înlocuit de atributul său: *bibliotecar*.

[17] BENGA, Grațiela. *Op. Cit.*, p. 20.

[18] ELIADE, Mircea. *Imagini și simboluri: eseu despre simbolismul magico-religios*; *Loc. Cit.*, p. 43.

[19] *Ibidem,* p. 58-59.

[20] *Idem. Încercarea labirintului*; trad. și note de Doina Cornea. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1990, p. 157.

O succesiune foarte rapidă de momente alcătuiesc, în aceste prime pagini, scena incendiului care mistuie biblioteca oraşului fără nume. Mişcările, gândurile bibliotecarului surprins de fum, strigătul de ajutor al Melaniei, goală, înspăimântată, o implorare „Cesare, să nu mă laşi! Să mă scapi întâi pe mine întâi! Cesare, dragule, am să ard!”[21] se derulează în câteva scene puternice vizual şi încărcate de semnificaţii relevante.

Vom observa că la momentul izbucnirii flăcărilor în biroul profesorului de slavă, dr. Weinrich, Cesare este pierdut în traducerea unui manuscris. La ceasurile târzii ale nopții, șuvoaiele de fum se răspândesc în încăperile bibliotecii, se încolăcesc în jurul obiectelor, până ce devin prezențe palpabile, pe care bibliotecarul nu le simte. Devin „păreri”[22] pe care bibliotecarul nu le aude. „Părerile totuși stăruiau și se obiectivau, înghețând în senzații discontinue sau plutind amorfe în lungul și în latul sălii, încolăcindu-l, împletindu-se între ochi și manuscrise, chemându-l, țăpându-i în urechi, usturându-l în ochi. Cesare își frecă pleoapele blestemând pașnic litera secolului XV din manuscrisul B 102. Îl obosea la împăiejenire. Apoi începu să tușească. Ridicând ochii în sală, i se păru că zărește strigoi de fum, urcând de-a lungul pereților..”[23] Este momentul în care personajul este desprins de timpul său istoric, momentul în care insul refractar vieții sociale, lipsit de frenezie, bibliotecarul Cesare începe un proces al devenirii.

Pierederea de sine, în textul scris, este o temă pe care Eliade o va relua în *Secretul doctorului Honigberger*, în sensul invers, în care textul scris de mână și Biblioteca dispar, în măsura în care o realitate paralelă înghite definitiv corpul fizic al lui Zerlendi. Documentul lui Cesare pare, la rându-i, o hierofanie, un obiect magic al trecerii Ființei din timpul său istoric, în dimensiunea *spațiului sacru*, în atemporalitate.

Momentul amintește de o mărturisire a tânărului Mircea Eliade, evocată în *Memorii*, în care recunoaște că în cărți simțea singura realitate cu rost pentru sine. Autorul transfigurează literar semnificația pe care o dă cărții, de mesager între timpul istoric și cel al memoriei culturale, de misionar al spațiului sacru în timpul profan. „Elementul definitoriu al cărții, cel care îi atribuie funcțiile sacre, universale este semnul, litera – cea care poartă cu sine, virtual, punerea în lumină, descoperirea și inițierea. Alfabetul, sistemul de coduri prin care se pot comunica tainele, reiterează ordinea cosmică; este ecuația micro-universală și literală a Marii Ordini. Fiecare literă a alfabetului conturează formele manifestate ale Verbului, aparențe fizice ale Logosului divin. În ansamblul lor disciplinat, literele recapitulează forța creatoare, inaccesbilă ființei umane, dar și misterul omului în unitatea sa fundamentală, împreună cu diversitatea nesfârșită a manifestărilor lui. ”[24], notează Gabriela Zenga, în analiza simbolurilor predilecte eliadești.

Misterul literei de secol XV, acest labirint al Logosului în care se află capturat Cesare, aspirant la un *catalog raţional* al tuturor documentelor, are ceva din spațiul

[21] *Ibidem,* p. 24.

[22] *Ibidem,* p. 21.

[23] *Ibidem.*

[24] BENGA, Grațiela, *Op cit.* p. 19.

borgesian Aleph[25], spațiul cunoașterii și al memoriei universale, cel care incumbă toate celelalte spații ale universului, le pune în legătură, fără riscurile obscurizării, amalgamării și deteriorării.

Personaje în oglindă

Până la momentul incendiului, Cesare poate fi un precusor al lui Peter Kien, sinologul imaginat de Elias Canneti în romanul *Orbirea*. Sunt savanți bibliofili, singuratici și mai degrabă asociali, fără viață personală, cu vagi porniri maniacale, dacă ne referim la acribia ordonării cărților. Și Cesare e tot un fel de *cap fără lume*, ca și Kien. Teama orbirii, reală în cazul lui Cesare, imaginată, la Kien, neînțelegerea și lipsa de interes față de banalul cotidian îi îndreaptă pe amândoi către *lumi fără cap,* pentru ca la final, *lumea din cap* să le înlăture rațiunea[26]. Ce îi desparte pe cei doi savanți sunt factorii declanșatori ai dramelor lor. Dispariția bibliotecii, loc al clarităților clasice greco-latine, al aparentelor limpezimi și fericiri sufletești ale bibliotecarului Cesare, nu este motivul tulburărilor lui Cesare. Voind să dezlege împrejurările stranii ale incendiului, bibliotecarul pleacă într-o călătorie către sine, către propriul *Centru*. Contemplarea propriului inconștient, inclusiv prin tentativa de sinucidere, nu îi revelează niciun adevăr. Pierderea de sine în labirintul minții potențează misterul, care îl îndreaptă spre un abandon al conștiinței, până la sacrificiul ei final, din afirmația cu care încheie romanul, „am ucis pe fratele meu..."[27].

Și Jorge de Burgos, bibliotecarul lui Umberto Eco din romanul *Numele trandafirului* (1980) trăiește orb, netulburat în abația sa, un spațiu care mai degrabă ferește lumea de cunoaștere, decât protejează un tezaur al cunoașterii de lume. Pericolul dezvăluirii comorii din biblioteca-labirint îi motivează actele criminale, până la incendierea finală, dar personajul nu se schimbă de-a lungul firului epic, nu este frământat de vinovății. Jorge rămâne Jorge. El trebuie să păstreze , să ascundă o bibliotecă solitară - replică magistral dată literar de Umberto Eco scriitorului Jorge Luis Borges, de la care împrumută prenumele maleficului său personaj. Scriitorul și eseistul argentinian, care orbește în viața reală, este creatorul celor mai puternice imagini ale bibliotecilor infinite, prin urmare, inaccesibile din literatura universală.

Între Jorge de Burgos și Peter Kien există legături. Ambele personaje distrug biblioteca-tezaur. Amândoi reușesc să se sinucidă. Spre deosebire de Kien și de Jorge, Cesare nu protejează vreun tezaur scris. Mistuirea bibliotecii în care lucrează Cesare pare, mai degrabă, un act sacrificial în desfășurarea unui ritual. Cititorul lui Eliade cunoaște mirarea pe care autorul o va trăi și o va mărturisi, ani mai târziu, față de obiceiul scriitorului portughez Eugenio d′Ors, care arde în fiecare noapte de An Nou câte o pagină proaspătă de

[25] *Aleph* este o povestire a scriitorului argentinian Jorge Luis Borges, publicată în volumul cu același nume, în 1949.

[26] „*Un cap fără lume*", „*Lumea fără cap*" și „*Lumea din cap*" sunt titlurile celor trei părți ale romanului „Orbirea", de Elias Canneti, publicat în 1935.

[27] ELIADE, Mircea. *Lumina ce se stinge...*Vol.2. *Loc. Cit.*

manuscris, convins că îndeplinește o lege sacrificială a expresiei[28]. Un act al reînnoirii prin mistuire poate fi o regulă nescrisă a regenerării spirituale, care garantează, de fapt, supraviețuirea speciei umane. Adevăratele cărți, consideră Grațiela Benga, sunt cele care ar fi trebuit scrise și cele care așteaptă încă mersul istoriei. „Un număr imens de cărți geniale au fost sacrificate neantului, înainte ca ideile lor să fie formulate și așezate în pagină. Pentru ca acest lucru să nu se mai întâmple, e nevoie de un alt ceas al hărăzirii marilor idei”[29] poate fi mesajul pe care focul din biblioteca ducală îl poartă cu sine.

Tema cărților nescrise este una dintre preferatele autorului, Eliade descriind în *Memorii* momentul în care, adolescent, își alungă spaima de moarte, in barca cuprinsă de valurile Mării Negre în furtună, gândindu-se la carțile nescrise cărora trebuie să le dea viață cândva. Este posibil ca episodul biografic traumatizant al autorului să aibă legătură cu variațiunea literară a acestei teme. Poate fi motivul pentru care un Cesare aproape orb, cu ochi deschiși către o lumină lăuntrică, pleacă în căutarea sinelui, a adevărului, a înțelesurilor vechilor întâlniri (cu Haruni, prietenul care îl îndemna să scrie, să publice, în studenție) poate a cărților pe care ar fi trebuit să le scrie.

Jorge Luis Borges va sacrifica literar o bibliotecă unui astfel de gest ritualic, al reînnoirii spirituale, în povestirea *Congresul* (1971), personajul său, Alejandro Glencoe lăsând unei posibile istorii a biblioclastiei literare o afirmaţie antologică: „O dată la câteva veacuri trebuie arsă biblioteca din Alexandria”[30].

Biblioteca arsă a lui Eliade nu mistuie cunoașterea, ci o provoacă. Din cenușă pleacă drumul spre *Centru*, iar actul ei sacrificial ar fi dăruit personajului șansa unui început conștient, care să evite pierderea de sine. Nu a fost cazul lui Cesare. Scos din matca sa, bibliotecarul nu face faţă propriei ofensive experienţiale, căreia i se abandonează total. Poate că și insuccesul epic al personajului principal să fi participat la nereușitele romanului, în ansamblu.

Câteva concluzii posibile

Bibliotecarul lui Mircea Eliade completează interesant seria oamenilor cărții din literatură, transferând memoriei culturale și pe această cale chipul reflexiv, dilematic al intelectualului român din perioada interbelică. Seamănă cu însuși Eliade, în încercarea sa de a se desprinde de experiența indiană, dar seamănă și cu generația de tineri cărora publicistul Eliade se adresează în zeci de pagini, spre a le stimula verva educației, curiozitatea

[28] *Idem. Fragmentarium*. București: Editura Humanitas, 1994, p. 11.

[29] BENGA, Grațiela. *Op cit*, p. 22.

[30] BORGES, Jorge Luis. Congresul. În: *Cartea de nisip*; trad.: Cristina Hăulică. București. Editura Univers, 1983, p. 291.

intelectuală. Înclinația obsesivă spre experiență, nu întotdeauna caracteristică insului, pe care Cesare o dobândește după mistuirea bibliotecii are ceva din freamătul cultural al tinerei generații din perioada interbelică românească.

Bibliotecile imaginare ale lui Mircea Eliade sunt, așadar, bogate în aspirații, sunt modelatoare și trimit cititorul către lumi ale regăsirii de sine, dar și ale revelațiilor unor sensuri bogate ale existenței. Împrietenesc omul normal cu mintea fantastică a scriitorului Mircea Eliade dar și cu acele concepte care îi fundamentează opera științifică.

Aceste impresionante edificii imaginare au arhitectura caselor vechi, cu uși masive și interior cald, îmbrăcat în lemn masiv, precum conacele bucureștene ale anilor interbelici. Au aerul elitist, profund spiritualizat al întunericului revelator și, totodată familiaritatea mansardei personale a creatorului lor, spațiul intim în anii săi de formare. Pentru Mircea Eliade, cărțile și biblioteca reprezintă acel a*casă,* unde orice devine posibil.

Spațiile împresurate de cărți se află mereu, la Eliade, în proximitatea lumii vegetale. În mintea sa, universul verde pare a-și trimite nervuri care croiesc paginile tipărite sau manuscrise, purtătoare ale mesajului ultim al lumii vii. Cartea, pentru Mircea Eliade, este un simbol al cunoașterii și este rezultatul unei revelații. Devine spațiul paradoxal al întâlnirii între viața fizică și cea eternă; o suprafață de dimensiunile un pagini scrise poate fi ieșirea/intrarea din/către Infinit. Cartea, între coperțile care o delimitează, înlesnește omului modern întoarcerea către arhetip dar și călătoria spre ceea ce urmează Ființa să devină. Conținutul ei nesfârșit propune o geografie a întâlnirii contrariilor, *coincidentia oppositorum,* concept de care autorul este profund legat științific. Ani mai târziu, Borges continuă această idee: „Eu afirm că biblioteca este fără sfârșit...", avea să scrie în *Biblioteca de Babel* (1941).

Spațiile cărților lui Eliade devin *antecamere ale spaţiilor sacre,* devin puncte de pornire în călătorii inițiatice. Iau forma unui labirint pentru neinițiați, însă dezvăluie pasionaților căi de cunoaștere, la care cu trudă, voință (precum cea a lui Zerlendi) pot atinge destinații nebănuit. Cărțile sunt hierofanii care duc conduc spiritul spre lumi magice. Bibliotecile se deschid într-un astfel de sens doar minților deschise și se închid banalului, logicii simpliste. Misterul lor este mereu camuflat în firesc, momentul fantastic nu e posibil dincolo de ușile lor masive, în orașul banal, în timpul istoric, profan. Ele răspund cuminți misiunii lor sociale, însă trimit, primordial, la cunoașterea dincolo de ceea ce se află la nivelul ochilor. Ele apind luminile dinlăuntru.

Dacă ne gândim și ale alte scrieri ale lui Eliade, precum *Romanul adolescentului miop* sau la *Maitreyi*, bibliotecile sale imaginare devin adăposturi: pentru copiii care citesc pe-ascuns, pentru iubirile interzise, pentru manuscrise care își ascund identitatea în fața istoriei imediate, pentru limpezimile sufletești, desfătate în poezie, pentru dialogurile spumoase și schimburile de idei între oameni care se admiră intelectual.

Opulența acestor reprezentări literare rezolvă imaginar precaritatea epocii interbelice în ceea ce privește accesul la informații din domeniile de interes pentru autor, umplu golurile din bibliotecile realităţii româneşti a începutului de secol.

Bibliotecarul lui Mircea Eliade este un intelectual pasionat. Este fie un monden, fie un ascet caracterizat de sobrietate. Nu are însă nimic malefic. Este un protector al raționalismului, fără a se opune imaginației sau fără a respinge diversitatea culturală și spirituală. Are simțul umorului, își manifestă personalitatea cu siguranța individului instruit cu rigoare, aflat mereu la adăpostul educației.

Imaginile bibliotecilor proiectate de scriitor sunt în strânsă legătură cu momentele fundamentale ale biografiei sale și pot reconstitui un discurs despre Mircea Eliade ca una dintre cele mai reușite și prolifice personalități, sculptate de lumea cărților.

Bibliografie

ASSMANN, Aleida. *Cultural Memory and Western Civilization. Functions, Media, Archives*. New York. Cambridge University Press. 2011. 410 p.

ASSMANN, Ian. *Memoria culturală: scriere, amintire și identitate politică în marile culturi antice.* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2013. 349 p.

BENGA, Grațiela. *Traversarea Cercului. Centralitate, inițiere, mit în opera lui Mircea Eliade.* Timișoara. Editura Hestia, 2006, 190 p. (Studii, Monografii. Universitas).

BORGES, Jorge Luis. Congresul. În: *Cartea de nisip*; trad.: Cristina Hăulică. București. Editura Univers, 1983, 265 p.

ELIADE, Mircea. *Fragmentarium*. București: Editura Humanitas, 1994, 189 p.

ELIADE, Mircea. *Imagini și simboluri: eseu despre simbolismul magico-religios*; pref. de Georges Dumézil; trad. din franceză de Alexandra Beldescu. București: Editura Humanitas, 2019, 212 p.

ELIADE, Mircea. *Încercarea labirintului*; trad. și note de Doina Cornea. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1990, 166 p.

ELIADE, Mircea. *Lumina ce se stinge*. Vol. 1-2. Ms. 10706.

ELIADE, Mircea. *Lumina ce se stinge*. Vol. 1-2. București: Casa Editorială Odeon, 1991. 167, 116, p.

SIMION, George. *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*. București: Univers Enciclopedic Gold, p. 114.